

ТАТАРЧУК
Людмила Михайлівна,
кандидат історичних наук,
заступник директора з науково-
інформаційної та бібліотечної роботи
ННСГБ НААН,
t1m2017@ukr.net
м. Київ

**ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ ІМЕНІ М.І. ВАВИЛОВА ІНСТИТУТУ
СВИНАРСТВА І АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НААН ДО
135-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ**

Історія – свідок минулого, світло істини,
жива пам'ять, учитель життя, вісник старовини
(Цицерон)

У статті проаналізовано історію становлення й розвитку Полтавського дослідного поля – першої в країні постійно діючої галузевої інституції, її наукові напрями діяльності. Охарактеризовано роль установи в розвитку сільськогосподарської дослідної справи – складової культури агрономії, яку вважали основою основ сільського господарства. Узагальнено результати науково-дослідницької роботи, які в подальшому стали прикладом для інших установ такого типу. Висвітлено здобутки станції, що прославили установу у світовому вимірі та її досягнення в умовах сьогодення. Це унікальні дослідження – «Беззмінне жито», що ведуться з 1884 р., та «Цілина» з 1893 р., доведено пріоритет результатів польового дослідження над лабораторним чи вегетаційним. Репрезентовано і сьогоденні досягнення наукової установи, які продовжують розширюватися і вдосконалюватися.

Ключові слова: Полтава, поле, станція, організація, агрономія, землеробство, наукові дослідження, сільськогосподарська дослідна установа, зернові культури, методи, дослідження.

**ИСТОРИЯ ПОЛТАВСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ СТАНЦИИ ИМЕНИ Н.И. ВАВИЛОВА**

ИНСТИТУТА СВИНОВОДСТВА И АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НААН К 135-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ

В статье проанализировано историю становления и развития Полтавского опытного поля – первой в стране постоянно действующей отраслевой институции, ее научные направления деятельности. Определена роль учреждения в развитии сельскохозяйственной опытной дела – составной культуры агрономии, которую считали основой основ сельского хозяйства. Обобщены результаты научно-исследовательской работы, которые в дальнейшем стали примером для других учреждений такого типа. Освещены достижения станции, которые прославили учреждение в мировом измерении и ее достижения в сегодняшних условиях. Это уникальные опыты– «Бессменная рожь», которые ведутся с 1884 г., «Целина» с 1893 г., доказан приоритет результатов полевого опыта над лабораторным или вегетационным. Представлены и сегодняшние достижения научного учреждения, которые продолжают расширяться и совершенствоваться.

Ключевые слова: Полтава, поле, станция, организация, агрономия, земледелие, научные исследования, сельскохозяйственная опытная организация, зерновые культуры, методы, опыты.

HISTORY OF THE POLTAVA STATE AGRICULTURAL RESEARCH STATION NAMED AFTER M.I.VAVILOV OF INSTITUTE OF PIG BREEDING AND AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION OF NAAS TO 135TH ANNIVERSARY

The article analyzes the history of formation and development of Poltava Research Field – the first permanent branch institution in country, the scientific directions of its activity. The role of the institution in the development of the agricultural research work – an integral part of the agronomy culture, which was considered as the basis of agriculture, was characterized. The results of the research work, which later became an example for other institutions of this type, were generalized. The achievements of the station, which glorified the institution in the world dimension and its achievements in the present conditions, were highlighted. These are unique experiments – «Unchanged rye», conducted since 1884 and «Celery» since 1893, the priority of the results of field experiments over laboratory or vegetation one was proved. Today's achievements of the scientific institution that continue to expand and improve were also represented.

Keywords: Poltava, field, station, organization, agronomy, agriculture, scientific research, agricultural research institution, grain crops, methods, experiments.

Постановка проблеми. «Той, хто не знає свого минулого, немає майбутнього» – вічна істина. Цікавлячись минулим, історією нашої держави та

її складових, є можливість уникнути багатьох помилок, що були зроблені раніше. Адже минуле – це досвід.

Знання кращого минулого необхідне для пошуку перспектив академічної організації науки в сучасному суспільстві, особливо в умовах євроінтеграційних процесів в Україні. Кінець XIX – початок XX ст. виявилися знаковими для розвитку сільськогосподарської дослідної справи – складової культури агрономії, яку вважали основою основ сільського господарства. Ніхто не буде заперечувати, що Україна – аграрна країна з унікальними ґрунтово-кліматичними умовами і давніми історичними традиціями землеробства. Весь світ вивчає трипільську культуру як основу землеробства, проте разом з цими загальновідомими цінностями маловідомими є «перлини» аграрної науки, які свого часу визначили розвиток землеробства не лише в Україні, але і в інших європейських країнах. До таких унікальних історичних явищ можна віднести Полтавське дослідне поле (наразі Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція імені М.І. Вавилова Інституту свинарства і агропромислового виробництва НААН), якому у 2019 р. виповнюється 135 років від часу заснування.

Вивчення історичного шляху розвитку дослідного поля розкриває його величезне значення і вплив на становлення сільськогосподарської дослідної справи в Україні наприкінці XIX – у першій третині XX ст. й дає змогу констатувати, що українська сільськогосподарська дослідна справа як організація веде свій поступ від появи саме цієї установи.

Підтверджує це і вітчизняна галузева енциклопедія, в якій наголошується, що «історично дослідна справа пов'язана з практикою землеробства і розвитком наукових знань з агрономії». У ній наведено тлумачення поняття «сільськогосподарська дослідна справа», початок еволюції якої належить саме Полтавському дослідному полю, саме, це: «... організація, форми і методи експериментального вивчення різних питань теорії і практики сільськогосподарського виробництва» [1].

Актуальність роботи полягає у прагненні привернути увагу науковців, виробників, представників бізнесу, небайдужих до розвитку сільського

господарства, віддати шану першій вітчизняній постійно діючій казенній сільськогосподарській дослідній інституції – Полтавському дослідному полю. Результати діяльності його впродовж 135 років стали прикладом, взірцем непохитної віри, відваги й мудрості щодо подальшого розвитку сільськогосподарської дослідної справи й аграрної галузі загалом.

Перші узагальнюючі огляди про створення й діяльність Полтавської дослідної станції належать науковцям дореволюційної доби, які працювали в цій установі та зробили вагомий внесок у її розвиток [2–6]. Досягнення установи висвітлено у публікаціях видатних учених: Б.К. Єнкіна [7], В.В. Вінера [8], П.В. Будріна [9], Д.В. Федорова [10], Н.К. Недокучаєва [11], А.А. Вербіна [12], І.І. Власюка [13], Н.І. Пшеничного [14], М.А. Лохіна [15]. У сучасній історіографії окремі фрагменти про діяльність Полтавської дослідної інституції знаходимо у публікаціях М.І. Гриба [16], О.В. Сайка [17], Н.П. Коваленко [18], І.О. Чекрізова [19], В.А. Вергунова [20], Л.М. Татарчук [21].

Методи. Загальнонаукові – аналіз, синтез, класифікація; наукового пізнання – проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний, метод періодизації; історіографічний аналіз.

Виклад основного матеріалу. За результатами дослідження передумов створення Полтавського дослідного поля встановлено, що значний внесок у розгортанні наукових досліджень в агрономії належить галузевим товариствам, зокрема Полтавському товариству сільського господарства, створеному 22 травня 1865 р. за починанням полтавських землевласників – братів Кочубеїв. Діяльність цього товариства спрямовувалася на пошуки такої системи ведення сільського господарства, яка б у нових економічних умовах забезпечувала його високу стабільність і прибутковість; розглядалися питання забезпечення сільськогосподарськими машинами, засобами землеробства, племінними тваринами. За ініціативи Полтавського товариства сільського господарства у 1884 р. створено Полтавське сільськогосподарське дослідне поле з метою, як зазначено у параграфі 1 його статуту: «науково розробляти практичні питання сільського господарства й давати відповіді на питання сільськогосподарської

культури, вирішення яких найбільше потребували місцеві господарі» [22]. Від початку створення дослідного поля не сформувалась атмосфера розуміння його важливості, щоб допомагало виконувати відповідні завдання. Ті, для кого воно працювало, ставилися з недовірою до його починань, сумнівалися, що на невеликій площі темно-сірого лісного суглинку розміром 23 гектара (21 десятина 325 кв. сажнів) можна було вирішувати питання практичного господарства, отримати корисні вказівки ведення сільського господарства й безпідставно називали дослідне поле «моделлю господарства» [23], а тому не довіряли як моделі на кшталт якої-небудь нової машини. Важкими були перші кроки дослідного поля. Не маючи прикладу інших дослідних установ, йому довелося керуватися більшою мірою інтуїцією і брати на себе всю тяжкість «піонерської» справи. Розроблена перша програма робіт передбачала вирішення актуальних питань на допомогу місцевому сільському господарству. Як зазначав учений-агроном, розробник першої програми наукових досліджень з визначення потреби рослин в основних елементах живлення, – В.В. Вінер (1872–1930), «... саме Полтавській програмі судилося відіграти найважливішу роль у розвитку російської дослідної справи» [24]. Полтавська дослідна установа заклала основи вітчизняного наукового землеробства. Вирішуючи актуальні завдання, дослідне поле, яке називали «український Ротамстед» [25] почало використовувати як пріоритетний польовий метод, а не поширений, насамперед у Східній Європі, вегетаційний і лабораторний. Більшість учених агрономів того часу зневажливо сприймали польовий метод, вважаючи його грубим, «ненауковим», і наполягали за краще застосовувати аналогічні методи лабораторії і вегетаційного будинку. Однак перший директор (1885–1891 рр.) дослідного поля Б.П. Черепакін у своєму найпершому звіті, якому передував такий епіграф: «Слова і ілюзії проходять, справи ж залишаються», зазначав, що «...головне завдання в накопиченні фактичного матеріалу, точно спостереженого і точно записаного» [26], тобто на перший план висувається факт, а далі вже його аналіз і пояснення. Було запроваджено новий підхід, а саме – надання рекомендацій щодо ведення сільського господарства, якими передбачено на основі спеціально відпрацьованих методик спочатку проводити

польовий експеримент у часі. Важливість і необхідність його належним чином оцінила згодом радянська влада з її великомасштабним колективним веденням аграрного виробництва. Першими роботами, проведеними дослідним полем з використанням польового методу як основного, було встановлено роль і значення парового обробітку ґрунту. З'ясовано, що ранні чисті пари та пожнивне лушення із зяблевою оранкою на чорноземах збільшує врожай зернових на 30–50%, а вміст вологи у ґрунті залежить від способу його обробітку. Доведено позитивний вплив на ґрунт раннього обробітку. На ранніх парах і при ранній оранці восени під ярі накопичується більше вологи й азоту; підвищення врожаю озимини і ярих зернових культур залежить не від глибини, а від часу проведення оранки; в Лісостепу України доцільно використовувати пари, зайняті кормовими травами – вико-вівсяною сумішшю, люцерною, еспарцетом, конюшиною, просапними культурами та кормовим буряком; отримані стверджувальні висновки про основне використання випробуваних місцевих сортів зернових культур із поступовим введенням нових після належної акліматизації. Підтвердженням слугували результати вирощування на Полтавському дослідному полі озимої пшениці – сандомерки і банатки. Оригінальне насіння останньої дало у 1887 р. незначний урожай, який п'ятиразово поступався місцевим сортам. Сандомерка спочатку помітно поступалася місцевим сортам, але згодом, висіяна виключно своїм випробуваним насінням, вийшла на одне з перших місць серед найбільш урожайних сортів. Середній її урожай у 1888–1892 рр. становив 105,0 пудів з десятини зерна. Проводилися дослідження порівняльних посівів озимого жита Полтавка із місцевим озимим житом Роменське та іноземними – Пробштейнська і Шланштедська. Результати довели, що Полтавка найбільш стійка й урожайна. Випробувалися сорти озимої пшениці, завезені із заходу, які спочатку значно поступалися місцевим і акліматизованим сортам за врожайністю і стійкістю. Такий висновок довелося зробити і щодо ярої пшениці, де крім західноєвропейських було випробувано ще кілька східних сортів. Місцева Білоколоска або Улька виявилася набагато врожайнішою порівняно із завезеними сортами із Туркестану та Китаю. Впровадження

розроблених дослідним полем заходів дало можливість стабільно підвищити врожайність. За перші 30 років діяльності поля/станції середні врожаї озимих перевищували 25 ц з гектара, ярої пшениці становили 16 ц/га. На початку діяльності Полтавського дослідного поля середній урожай зерна на Полтавщині складав 7 ц/га, а вже у 1913 р. – 13 ц/га. Саме тоді виник вислів «полтавський хлібороб» [27], який став синонімом високої агротехнічної культури для всієї Росії.

Було доведено ефективність результатів при постановці дослідів з внесення добрив за різних способів, густоти і часу висівання зернових культур: жита, пшениці та вівса, застосування гною на чорноземних ґрунтах поблизу Полтави, рівень родючості яких змінювався залежно від часу і способу їх внесення, кількості вологи; раціонального використання фосфорних добрив, зокрема чилійської селітри і фосфатів із розчином фосфорної кислоти, які містили суперфосфати і томас-шлак. Ці підходи в експериментаторстві, а також організаційна структура станції були використані для створення практично всіх дослідних установ Російської імперії та СРСР такого типу і високо оцінені в цивілізованому світі. Тривалий час жодне наукове відкриття для потреб агрономії не знаходило свого остаточного впровадження без компетентного висновку Полтавської дослідної станції.

Варто згадати ще один унікальний досвід в історії Полтавської дослідного поля – беззмінний висів озимого жита на площі 0,4 га на одному полі за «дідівською» технологією вирощування, починаючи з 1885 року. В основі його – оранка на глибину 16–20 см, передпосівна культивуація на 6 см, сівба 15–20 вересня на цю ж глибину нормою 220 кг/га, без внесення будь-яких добрив і жодних хімічних засобів захисту. При цьому врожай був незмінний – на рівні від 9 до 12,9 ц/га. Зазначимо, що у 1900–1902 рр. дослідним полем використовувався унікальний для регіону експеримент, в основу якого покладено розробку піонера вітчизняного безплужного землеробства – І.Є. Овсінського (1856–1909) щодо широкомасштабного застосування поверхневого обробітку – на 1½–2 дюйма (до 5 см) [20, 26] та запровадження ґрунтозахисної системи землеробства з контурно-меліоративною організацією

території. До розпаду Радянського Союзу вона застосовувалася на площі 1 млн га і була визначена урядом республіки як основа стратегії розвитку землеробства до 2010 року [28].

Полтавською сільськогосподарською дослідною станцією закладено підвалини вітчизняної прикладної ентомології. До неї напрацювань прикладної ентомології в Росії не існувало. Дослідницька інституція вела дослідження, що стосувалися біології польових шкідників і методів захисту від них. Результатом стала створена найбільша в країні популяція комах-запилювачів (диких бджіл-руді осмії) тепличних рослин і плодових насаджень, що є актуальною і тепер. У реконструйованому з нагоди 135-річного ювілею музеї історії Полтавського дослідного поля у шафах-камерах експонуються унікальні колекції понад 30 тис. комах-шкідників сільськогосподарських культур. Колекція зібрана була ентомологом Миколою Курдюмовим.

Полтавська дослідна установа досліджувала також проблему низької врожайності, що впливала у свою чергу на стан справ у тваринництві. Поява тваринництва (у сучасному розумінні – зоотехнія) як галузі вітчизняної сільськогосподарської науки багато в чому залежала від Полтавського дослідного поля, доводячи при цьому, що як складова аграрної науки, вона сформувалася завдячуючи еволюції агрономії. Процес становлення галузі тваринництва припав на кінець XIX ст. і Полтавському дослідному полю належить першість у започаткуванні системного підходу до годівлі та відгодівлі свиней: порівнювальна годівля культурної (штучної) та звичайної (природної) свині; досхочу й за нормою; мішана та чиста зернова годівля; харчова цінність люцерни та з додаванням до неї різних зернових культур і компонентів (ячменю, висівок і кукурудзи); годівля макухою та висівками; порівнювання кормової цінності цукрових і кормових буряків; вигідність використання жита та проса як основних концентрованих складників раціону годівлі. Ці напрацювання актуальні й для сьогодення.

Найбільш прийнятним кормом для тварин виявилися багаторічні бобові трави, а серед них – люцерна. Були розроблені та впроваджені у виробництво методи і технології поліпшення природних кормових угідь на схилах балок;

фітомеліоративного покращення солонцюватих луків; комплексного захисту насінників люцерни від шкідників; вирощування високих врожаїв зернових, кормових культур та комплексного захисту насінників люцерни від шкідників. Щодо вівчарства, то з'ясовано вплив різних кормів і способів годівлі на молочність овець як при використанні окремих порід (Решетилівка, Соколка та ін.), так і продуктів їх метизації; доведено ефективність перебування овець на пасовищному утриманні, оскільки «...посіви однолітніх трав дають можливість випасувати на 1 десятині до 20 голів овець». При проведенні дослідів з птицею доведено високу несучість Полтавської породи курей (100 яєць на несучку) та їх придатність до місцевих примітивних умов птахівництва, а також відгодівлі та вплив метизації.

Варто зазначити, що як і 135 років тому, дослідження Полтавської сільськогосподарської дослідної станції є актуальними у питаннях забезпечення високоякісними кормами, отриманими на солончаках і солонцях для потреб конкурентно-затребуваного на світовому ринку вівчарства. Як зазначає її нинішній директор – Андрій Кохан, станція із 3% бюджетного фінансування за умов ефективного господарювання на площі 450 га із 600 га, закріплених за нею, доводить, що за такого типу установою майбутнє аграрного дослідництва в Україні [29].

Важливим є те, що Полтавська сільськогосподарська дослідна станція у всі часи значну увагу приділяла справі розповсюдження результатів з обґрунтуванням і доказовості кінцевих висновків і результатів своєї діяльності як серед агрономів, так і серед широких верств населення через надання індивідуальних консультацій, публічні читання, лекції і бесіди із спеціалістами, організації виставок, курсів, гуртків; видання для населення спеціальних популярних брошур: «На допомогу селянству в боротьбі за кращий врожай», «Про чисті і зайняті пари», «Добриво і урожай», «Цукровий і кормовий буряк», безкоштовних листівок: «Зайнятий пар», «Значення сівозмін», «Як слід готувати ґрунт під озимину», підручників, періодичних видань, участь у сільськогосподарських з'їздах, щорічних агроконференціях, нарадах, з оприлюдненням доповідей про проведену роботу та по окремих питаннях

місцевого господарства, участь у сільськогосподарських виставках. За 45 років діяльності дослідної установи (до 1930 р.) видано 144 випуски звітів і «Праць», надруковано 532 статей в тогочасних сільськогосподарських періодичних виданнях: «Земледельческая газета» (1834) та «Южно-русская сельскохозяйственная газета» (1898), «Журнал опытной агрономии» (1899), «Хозяин» (1893), «Сельское хозяйство и лесоводство» (1865), у місцевому сільськогосподарському журналі, що видавався Полтавським товариством сільського господарства з 1895 р. – «Хуторянин», «Полтавський селянин» (1925) [30]. З результатами роботи ознайомлювалися широкі верстви населення через організацію екскурсій: у 1910 р. станцію відвідало 402 бажаючих, у 1917 р. набагато менше – 173 через воєнні дії, з 1920 р. – чисельність відвідувачів зростає до 245 селян, а у 1924 р. їх було вже 2400 осіб. Важливим є те, що поширення досвіду мало планомірний характер відповідно до трьох запитів: вивчати, навчати і застосовувати. Представники станції брали участь у найбільших тогочасних виставках, де їхні напрацювання викликали живий інтерес, наприклад технології вирощування кукурудзи.

Варто відмітити, що упродовж всієї діяльності в Полтавській сільськогосподарській дослідній станції комплексно і системно досліджувалися питання організації сільськогосподарської дослідної справи, а її майбутнє визначали кадри, поєднуючи наукові дослідження з практичними задля подальшого наукового зростання значення аграрної науки. Надзвичайно вагомий внесок у розвиток сільськогосподарської дослідної справи на українських землях й, зокрема, установи зробили її керівники: Б. П. Черепакін (1885–1891), який розробив першу програму польових досліджень Полтавського дослідного поля; В. М. Д'яков (1891–1899) продовжив вирішувати завдання подальшої організації дослідного поля й накопичення фактичного матеріалу, завдячуючи Ю.Ю. Соколовському (1899–1905) активно популяризувалися одержані Полтавською дослідною станцією результати досліджень. Під керівництвом С.Ф. Третьякова (1905–1918), поглиблювалася дослідницька робота поля, здійснювалася його реорганізація в дослідну станцію з відкриттям низки нових наукових відділів. Заслуга керівництва

А.П. Сталинської (1918–1920) полягає в збереженні станції у воєнні роки і підтриманні проведення довготривалих дослідів. В.І. Сазанов (1920–1930) збагатив агрономічну науку дослідженнями різних елементів сівозмін, розробив методику порівняння сортів цукрових буряків при сортовипробуванні. Організація та розбудова дослідної справи, агрохімія, землеробство, селекція та вища сільськогосподарська освіта є тими сферами, до яких учений теж доклав багато зусиль. Кожному з очільників дослідної інституції належить вагомий внесок у розвиток сільськогосподарської дослідної справи з агрономії і тваринництва у межах функціонування установи як базової ланки еволюції галузевої академічної наукової думки України.

Полтавська сільськогосподарська дослідна станція розглядалась як зразкова при запровадженні порайонної у 1908 р., обласної у 1912 р. за проектами В.В. Вінера та крайової побудови галузевого дослідництва на початку 20-х років минулого століття. Її структурно-організаційні здобутки й особливо за різних напрямів науки були використані радянською владою при запровадженні «другої хвилі» інституалізації аграрної науки наприкінці 20-х років ХХ ст. Саме із лона станції, а не навпаки, вийшов згодом Всесоюзний НДІ свинарства через Український НДІ кормів.

Щодо сьогодення славетної установи із значними традиціями і відкриттями, що отримали визнання у фаховому середовищі цивілізованого світу – Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції імені М.І. Вавилова Інституту свинарства і агропромислового виробництва НААН, то її доробок налічує близько 60 виведених конкурентоспроможних сортів кормових культур власної селекції (люцерна, конюшина, еспарцет, райграс високий, кострець безостий, вика озима та яра, кормові буряки), розроблення основ ведення в країні науково обґрунтованого землеробства відповідно до ґрунтово-кліматичних умов України, відпрацьовані через багаторічні стаціонарні дослідження та впроваджені у вітчизняне аграрне виробництво новітні методи й технології, удосконалення підходів щодо використання природних кормових угідь на еродованих ґрунтах схилів ярів, ресурсозберігаючі та екологіобезпечні технології вирощування сталих врожаїв

зернових і кормових культур, створення найбільшої у країні популяції комах-запилювачів (диких бджіл – рудої осьмиї) тепличних рослин і плодових насаджень та багато інших напрацювань.

Результати проведених досліджень дають підстави стверджувати, що Полтавська сільськогосподарська дослідна станція відіграла важливу роль у становленні сільськогосподарської дослідної справи на теренах України, зокрема важливим є значний внесок в наукове обґрунтування та, особливо, практичне впровадження агрономічних знань й зоотехнії. Вона стала запорукою тісного об'єднання наукових досліджень із практикою та подальшого наукового зростання значення аграрної науки.

Список використаних джерел

1. Дослідна справа сільськогосподарська. *Українська радянська енциклопедія*. Київ. : Головред. УРЕ, 1961. Т. 4 : Данте-ешелон. С. 311.
2. Историческая записка о деятельности Полтавского сельскохозяйственного общества с 1865 г. по 1887 гг. Сост. Тихомиров В.А. Полтава : Типограф. наследн. Н. Пигуренко, 1987. 183 с., прилож.
3. Сосновский М., С. Велецкий. Полтавское сельско-хозяйственное общество. 1865–1895 гг. Полтава: Типо-Литограф. Л. Фришберга 1897. 311с.
4. Черепахин Б.П. Отчет по опытному полю Полтавского сельскохозяйственного общества за 1885–1887 гг. Полтава : Типо-литография Л. Фришберга, 1888. 154 с. : табл.
5. Сазанов В.И. Краткий исторический очерк Полтавской сельскохозяйственной опытной станции: доклад. *40-летний юбилей Полтавской сельскохозяйственной опытной станции*. Полтава. 1925. С. 19.
6. Дьяков В.М. Отчет по опытному полю Полтавского сельскохозяйственного общества за 1893, 1892 и 1891 годы. Полтава. 1894. 130 с.
7. Енкин Б. Полтавское опытное поле. *Южно-русская с.-х. газета*. Харьков. 1909. № 36–37. С. 5–9.
8. Винер В. В. Роль Полтавского опытного поля в развитии опытного дела в России. Харьков. *Южно-русская с.-х. газета*. 1909. № 36–37. С. 9–12.
9. Будрин П. В. Значение Полтавского опытного поля для агрономии. Харьков. *Южно-русская с.-х. газета*. 1909. №. 36–37. С. 12–15.
10. Федоров Д. В. Полтавское опытное поле и значение его для практического хозяйства. Харьков. *Южно-русская с.-х. газета*. 1909. № 36–37. С. 24–28
11. Недокучаев Н. К. Опытное дело в полеводстве: теория и практика. Москва : Госиздат, 1929. 388 с.
12. Вербин А.А. У истоков отечественной агрономии. Москва : Советская наука. 1955. С.100–101.

13. Исторический обзор и краткие результаты работ за 1884–1954 гг. Результаты научно-исследовательской работы Полтавской государственной сельскохозяйственной станции (выводы, рекомендации, внедрение достижений науки и передового опыта) / Полт. госуд. с.-х. опытная станция, Полт. обл. правление науч.-техн. общества сель. х-ва; состав. Власюк И. И. Харків : Прапор. 1964. С.5.

14. Пшеничний Н.И. Сельскохозяйственное опытное дело в России и на Украине от его зарождения до Великой Октябрьской Социалистической революции: автореферат. дис. ... д-ра с.-х. наук. Київ. 1964. 69 с.

15. Лохін М.А. До 60-річчя з дня заснування Полтавської сільськогосподарської дослідної станції. *Сільське господарство України*. Київ, Харків.: Держ. вид-во с.-г. літ. 1945. № 12. С. 52–56.

16. Гриб Н.И. В. К. Чуйко. Полтавская ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная опытная станция им. Н. И. Вавилова. Київ : Лыбидь. 1991. 224 с.

17. Сайко О.В. Становлення сільськогосподарської освіти Полтавської губернії (кінець ХІХ – початок ХХ століття). *Сіверянський літопис*. Чернігів.1999. №2. С. 148–149.

18. Коваленко Н.П., Сайко О.В. Організація сільськогосподарської дослідної справи на Полтавщині після скасування кріпосного права. *Зб. наук. праць Ін-ту землеробства УААН*. – Київ. 1998. Вип. 1. С. 221–225.

19. Чекрізов І.О. Вивчення обробітку ґрунту на Полтавщині наприкінці ХІХ століття. *Матеріали восьмої конференції молодих істориків освіти, науки і техніки*. Київ. 2003. С. 225–229.

20. Вергунов В.А. Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні (до 125 – річчя державного дослідництва в агрономії та тваринництві). Київ. 2009. 220 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»); кн. 28.

21. Татарчук Л.М. Роль Полтавської сільськогосподарської дослідної станції в становленні сільськогосподарської дослідної справи на теренах України (1884–1930). *Історія української науки на межі тисячоліть*: зб. наук. пр. Київ., 2010. Вип. 48. С. 182–191.

22. 40-летний юбилей Полтавской с.-х. опытной станции. Полтава. 1925. С. 97.

23. Краткий исторический очерк Полтавского опытного поля за 25 лет. 1884–1909 / сост. С.Ф. Третьяков; Полтавское о-во сел. хоз-ва. Полтава. 1912. С. 3.

24. Сазанов В.И. Краткий исторический очерк Полтавской сельскохозяйственной опытной станции: доклад. *40-летний юбилей Полтавской с.- х. опытной станции*. Полтава. 1925. С. 19.

25. Вергунов В.А. Українському Ротамстеду – 125 років. *Дзеркало тижня*. 2009. № 42 (770), 31 жовтня – 6 листопада.

26. Черепахин Б.П. Отчет по опытному полю Полтавского сельскохозяйственного общества за 1885–1887 гг. Полтава : Типо-литография Л. Фришберга. 1888. 154 с. : табл.

27. Результаты научно-исследовательской работы Полтавской сельскохозяйственной опытной станции : выводы, рекомендации, внедрение

дострижений науки и передового опыта / Полтав. гос. с.-х. опит. ст., Полтав. обл. упр. НТО сел. хоз-ва. Харків. : Прапор. 1964. 60 с.

28. Овсинский И.Е. Новая система земледелия. Вильна : Губернская типография. 1899. 138 с.

29. Кохан А. Без аграрної науки не обійтися. *Урядовий кур'єр*. 2019 (17 грудня). URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pole-yake-nagoduvalo-ves-svit>.

30. Гриб Н.И., Чуйко В.К. Полтавская ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная опытная станция им. Н. И. Вавилов. Київ: Либідь. 1991. 228 с.

References

1. (1961). *Doslidna sprava sil's'kohospodars'ka* [Agricultural Research Case] *Ukrayins'ka radyans'ka entsyklopediya* [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. Kyiv: Holovred. URE T. 4 : Dante-eselon. S. 311. [in Ukrainian].

2. (1987). *Istoricheskaya zapiska o deyatelnosti Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva s 1865 g. po 1887 gg.* [Historical note on the activities of the Poltava Agricultural Society from 1865 to 1887] Sost. Tikhomirov V.A. Poltava: Tipograf. nasledn. N. Figurenko, 183 s. [in Ukrainian].

3. Sosnovskiy M., S. Veletskiy. (1897). *Poltavskoye sel'skokhozyaystvennoye obshchestvo. 1865–1895 gg.* [Poltava Agricultural Society. 1865–1895]. Poltava: Tipo-Litograf. L. Frishberga. 311 s. [in Ukrainian].

4. Cherepakhin B.P. (1888). *Otchet po opytnomu polyu Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva za 1885–1887 gg.* [Report on the experimental field of the Poltava Agricultural Society for 1885–1887]. Poltava: Tipo-litografiya L. Frishberga. 154 s. : tabl. [in Ukrainian].

5. Sazanov V.I. (1925). *Kratkiy istoricheskiy ocherk Poltavskoy sel'skokhozyaystvennoy opytnoy stantsii: doklad* [A brief historical outline of the Poltava agricultural experimental station: report]. 40-letniy yubiley Poltavskoy s.-kh. opytnoy stantsii [40th anniversary of the Poltava agricultural farm experimental station]. Poltava. S. 19. [in Ukrainian].

6. D'yakov V.M. (1894). *Otchet po opytnomu polyu Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva za 1893, 1892 i 1891 gody.* [Report on the experimental field of the Poltava Agricultural Society for 1893, 1892 and 1891]. Poltava. 130 s. [in Ukrainian].

7. Yenkin B. (1909. № 36–37. S. 5–9). *Poltavskoye opytnoye pole.* [Poltava experimental field]. Kharkiv. *Yuzhno-russkaya s.-kh. gazeta.* [in Ukrainian].

8. Viner V.V. (1909. № 36–37. S. 9–12). *Rol' Poltavskogo opytnogo polya v razvitii opytnogo dela v Rossii* [The role of the Poltava experimental field in the development of experimental work in Russia]. Kharkiv. *Yuzhno-russkaya s.-kh. gazeta.*

9. Budrin P.V. (1909. №. 36–37. S. 12–15). *Znacheniyе Poltavskogo opytnogo polya dlya agronomii.* [Importance of the Poltava experimental field for agronomy.] *Yuzhno-russkaya s.-kh. gazeta.* Kharkiv. [in Ukrainian].

10. Fedorov D.V. (1909. № 36–37. S. 24–28). *Poltavskoye opytnoye pole i znacheniyе yego dlya prakticheskogo khozyaystva.* [Poltava experimental field and its

importance for practical farming.] *Yuzhno-russkaya s.-kh. gazeta*. Kharkiv. [in Ukrainian].

11. Nedokuchayev N.K. (1929). *Opytnoye delo v polevodstve: teoriya i praktika*. [At the origins of domestic agronomy.] Moskva: Gosizdat. 388 s. [in Russian].

12. Verbin A.A. (1955). *U istokov otechestvennoy agronomii*. Moskva: Sovetskaya nauka. S.100–101. [in Russian].

13. (1964). *Istoricheskiy obzor i kratkiye rezul'taty rabot za 1884–1954 gg. Rezul'taty nauchno-issledovatel'skoy raboty Poltavskoy gosudarstvennoy sel'skokhozyaystvennoy stantsii (vyvody, rekomendatsii, vnedreniye dostizheniy nauki i peredovogo opyta)* [Historical review and brief results of the work for 1884-1954. The results of the research work of the Poltava State Agricultural Station (conclusions, recommendations, implementation of science and best practices)] / Polt. gosud. s.-kh. opytnaya stantsiya, Polt. obl. pravleniye nauch.-tekhn. obshchestva sel'. kh-va; Sostav. Vlasyuk I.I. Kharkov : Prapor. S.5. [in Ukrainian].

14. Pshenichnyy N.I. (1964). *Sel'skokhozyaystvennoye opytnoye delo v Rossii i na Ukraine ot yego zarozhdeniya do Velikoy Oktyabr'skoy Sotsialisticheskoy revolyutsii: avtoreferat*. [Agricultural experimental work in Russia and Ukraine from its inception to the Great October Socialist Revolution] dis. ... d-ra s.-kh. nauk. Kiiv. 69 s. [in Ukrainian].

15. Loxin M.A.(1945. № 12.) *Do 60-richchya z dnya zasnuvanya Poltavskoy sil'skogospodarskoy doslidnoyi stantsiyi*. [To the 60th anniversary of the Poltava Agricultural Research Station] *Sil'ske gospodarstvo Ukrayiny*. [Agriculture of Ukraine] Kyiv, Xarkiv.: Derzh. vyd-vo s.-g. lit. S. 52–56.

16. Grib N.I., Chuyko V.K. (1991). *Poltavskaya ordena Trudovogo Krasnogo Znameni sel'skokhozyaystvennaya opytnaya stantsiya im. N. I. Vavilova*. [Poltava Order of the Red Banner of Labor agricultural experimental station. N.I. Vavilova] Kiiv : Lybid'. 224 s. [in Ukrainian].

17. Sayko O.V. (1999). *Stanovlennya sil'skohospodarskoy osvity Poltavskoy huberniyi (kinets' KHIKH – pochatok KHKH stolittya)* [Formation of agricultural education in Poltava province (end of XIX - beginning of XX century)]. *Siveryans'kyi litopys*. №2. Chernihiv. S. 148–149. [in Ukrainian].

18. Kovalenko N.P., Sayko O.V. (1998) *Orhanizatsiya sil'skohospodarskoy doslidnoyi spravy na Poltavshchyni pislya skasuvannya kriposnoho prava*. [Organization of agricultural research case in Poltava region after abolition of serfdom] *Zb. nauk. prats' In-tu zemlerobstva UAAN*. Kyiv. Vyp. 1. S. 221–225. [in Ukrainian].

19. Chekrizov I.O. (2003). *Vyvchennya obrobitku gruntu na Poltavshchyni naprykintsi XIX stolittya*. [Study of tillage in Poltava region at the end of XIX century] *Materialy vos'moyi konferentsiyi molodykh istorykiv osvity, nauky i tekhniky*. Kyiv. S. 225–229. [in Ukrainian].

20. Verhunov V.A. (2009) *Poltavs'ke doslidne pole: stanovlennya i rozvytok sil'skohospodarskoy doslidnoyi spravy v Ukrayini (do 125 – richchya derzhavnoho doslidnytstva v ahronomiyi ta tvarynnytstvi)* [Poltava Research Field: Formation and Development of Agricultural Research in Ukraine (to the 125th Anniversary of State Research in Agronomy and Livestock)]. Kyiv. 220 s. – (Ist.-bibliohr. ser. «Ahrarna nauka Ukrayiny v osobakh, dokumentakh, bibliohrafiyi»); kn. 28. [in Ukrainian].

21. Tatarchuk L.M. (2010). *Rol' Poltavskoy sil's'kohospodars'koyi doslidnoyi stantsiyi v stanovlenni sil's'kohospodars'koyi doslidnoyi spravy na terenakh Ukrayiny (1884–1930)* [The role of the Poltava Agricultural Research Station in the development of agricultural research in the territory of Ukraine (1884–1930)]. *Istoriya ukrayins'koyi nauky na mezhi tysyacholit'*: zb. nauk. pr. Kyiv. Vyp. 48. S. 182–191. [in Ukrainian].
22. (1925). *40-letniy yubiley Poltavskoy s.-kh. opytnoy stantsii*. [40th anniversary of Poltava agricultural experimental station] Poltava. S. 97. [in Ukrainian].
23. (1912). *Kratkiy istoricheskiy ocherk Poltavskogo opytnogo polya za 25 let. 1884–1909* / sost. S. F. Tret'yakov; Poltavskoye o-vo sel. khoz-va. Poltava. S. 3. [in Ukrainian].
24. Sazanov V.I. (1925). *Kratkiy istoricheskiy ocherk Poltavskoy sel'skokhozyaystvennoy opytnoy stantsii: doklad. 40-letniy yubiley Poltavskoy s.-kh. opytnoy stantsii*. [A brief historical sketch of the Poltava agricultural experimental station: report. 40th anniversary of Poltava agricultural experimental station]. Poltava. S. 19. [in Ukrainian].
25. Verhunov V.A. (2009). № 42 (770), 31 zhovtnya – 6 lystopada). *Ukrayins'komu Rotamstedu – 125 rokiv*. [Ukrainian Rotamsted is 125 years old]. *Dzerkalo tyzhnya*. Kyiv. [in Ukrainian].
26. Cherepakhin B.P. (1888). *Otchet po opytnomu polyu Poltavskogo sel'skokhozyaystvennogo obshchestva za 1885–1887 gg.* [Report on the experimental field of the Poltava Agricultural Society for 1885–1887]. Poltava : Tipo-litografiya L. Frishberga. 154 s. : tabl. [in Ukrainian].
27. (1964). *Rezul'taty nauchno-issledovatel'skoy raboty Poltavskoy sel'skokhozyaystvennoy opytnoy stantsii : vyvody, rekomendatsii, vnedreniye dostrizheniy nauki i peredovogo opyta* [The results of the research work of the Poltava Agricultural Experimental Station: conclusions, recommendations, implementation of the science of science and best practices]/ Poltav. gos. s.-kh. opit. st., Poltav. obl. upr. NTO sel. khoz-va. Kharkiv. : Prapor. 60 s. [in Ukrainian].
28. Ovsinskiy I.Ye. (1899). *Novaya sistema zemledeliya*. [A new system of agriculture]. Vil'na : Gubernskaya tipografiya. 138 s. [in Ukrainian].
29. Kokhan A. (2019 (17 hrudnya). *Bez ahrarnoyi nauky ne obiytysya*. [It is impossible to do without agrarian science] *Uryadovyy kur'yer*. URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pole-yake-nagoduvalo-ves-svit>. [in Ukrainian].
30. Grib N. I., V. K.Chuyko V.K. (1991). *Poltavskaya ordena Trudovogo Krasnogo Znameni sel'skokhozyaystvennaya opitnaya stantsiya im. N.I. Vavilov*. [Poltava Order of the Red Banner of Labor agricultural wholesale station them. N.I. Vavilov.] Kiiv: Libid'. 228 s.

Рецензент:

**Куйбіда В.В., д.і.н., професор
Салата Г.В., д.і.н., доцент**

Надійшла до редакції 10.11.2019 р.